

OSMANLIDAN CUMHURİYETE GÜRÜN'DE SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

Ahmet UZUN¹

Ayşe Meral UZUN²

Özet

Bu çalışma on dokuzuncu ve yirminci yüzyıla ait Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle Sivas'ın Gürün ilçesinde sosyal ve ekonomik hayatın çeşitli yönlerini araştırmaktadır. Bu kapsamda imparatorluğun son dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar şehrin sosyal ve ekonomik hayatının temel özellikleri ele alınmaktadır. Arşiv belgeleri Gürün'de Müslüman ve gayrimüslimlerden müteşekkil nispeten kalabalık bir nüfusun varlığını, tarım, sanayi ve ticarete dayalı dinamik bir iktisadi yapının geliştiğini göstermektedir. Şehrin iktisadi hayatında gayrimüslimler (Ermenilerin) önemli bir rol oynamaktaydı. Ancak imparatorluğun çöküş sürecinde harplere, karışıklıklara ve isyanlara bağlı olarak yaşanan göçler, şehrin sosyal ve iktisadi hayatında kalıcı ve derin etkiler bırakmış gözükmektedir.

Anahtar kelimeler: Gürün, Sivas, Osmanlı Devleti, Ermeniler.

Social and Economic Life in Gürün from the Ottoman Period to the Turkish Republic

Abstract

This study investigates various aspects of social and economic life in the district of Gürün, Sivas, based on the Ottoman archival documents of the nineteenth and twentieth centuries. In this context, the main features of the social and economic life of the city are discussed until the end of the empire and the early years of the Republic. The archival documents show the existence of a relatively crowded population of Muslims and non-Muslims in Gürün, and a dynamic economic structure based on agriculture, industry and trade. Non-Muslims (Armenians) played an important role in the economic life of the city. However, in the collapse of the empire, migrations due to wars, confusions and rebels seem to have a lasting and profound impact on the social and economic life of the city.

Keywords: Gürün, Sivas, the Ottoman Empire, Armenians.

Giriş

Tarihi M.Ö. 2000'li yıllara kadar giden Gürün, Roma ve Bizans idaresi ardından, Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra Türkmenlerin ve ardından da Osmanlıların hâkimiyetine girmiş kadim bir yerleşim yeridir (<http://www.sivaskulturturizm.gov.tr/TR-76100/gurun.html>). 16. yüzyılda Divriği kazasına bağlı bir nahiye statüsünde olan Gürün'ün, 1855 yılında kaza haline geldiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 19. yüzyıl ortaları için yapılan bir tahmine göre Gürün'de 5 mahallede 3.000 civarında Müslüman ve yine 4 mahallede 4.300 civarında gayrimüslim yaşamaktaydı (Eken, 1991: 87-88). 20. yüzyıl başlarında ise Gürün merkezinde 3 bin hane bulunuyordu. Bir hanede ortalama 5 kişi yaşadığı kabul edilirse, bu tarihlerde beldenin 15 bin civarında bir nüfusa sahip olduğu düşünülebilir (BOA, DH. İD 108/3-32/5: 1333). Dönemin koşullarına göre bu rakamlar nispeten yüksekti.

¹ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, auzun@akdeniz.edu.tr

² Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, aysemerraluzun@akdeniz.edu.tr

Bunun yanında Osmanlının son dönemlerine kadar Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte ve sorunsuzca yaşamaları ve bu kesimlerin ayrıca belirli iktisadi faaliyetlerde uzmanlaşmaya gitmeleri gibi beldenin sosyal ve ekonomik hayatını incelemeyi ilgi çekici hale getiren hususlar vardır. Bu özelliklerine rağmen Gürün tarihiyle ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Osmanlı Arşivinde Gürün’le ilgili hayli belge mevcuttur. Bizim tespitlerimize göre temettüat defterlerinden hareketle şehrin tarihini inceleyen bir çalışma bulunmaktadır (Eken, 1991). Bu tür çalışmalar yerleşim yerlerinin belirli bir andaki sosyal ve iktisadi yapısı hakkında belirli bir görüntü ortaya koyması yönüyle, Osmanlı iktisat tarihi literatüründe giderek yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte şehirlerin sosyal ve ekonomik hayatının dinamik yönlerini ortaya koymak, iktisadi faaliyetlerin seyrini ve bunları etkileyen yapısal özellikleri irdelemek için çok daha geniş arşiv incelemelerine ihtiyaç olduğu açıktır. Çalışmada bu temelden hareketle, Gürün’ün iktisadi ve sosyal hayatının daha uzun vadeli incelenmesi amaçlanmıştır.

I. Nüfus ve Yerleşim

Nüfus iktisadi faaliyetlerin uzun dönemli eğilimini etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Nüfusun hem miktarı hem de demografik özellikleri şehirlerin ekonomik hayatını yakından etkilemekteydi. Gürün’de nüfus hareketlerinin sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında oldukça belirgindi. Tehcirden önce (19. yüzyıl sonlarında) Gürün nüfusunun kırsal kesimle beraber 20 bine yaklaştığını görüyoruz. Aşağıdaki tablodan anlaşıldığı üzere bu tarihte nüfusun yarısından fazlasını Müslümanlar oluşturuyordu. Protestanlar ve Katolikler gayrimüslim nüfus içinde küçük bir topluluktan ibaretti. Gregoryen Ermeniler ise gayrimüslim nüfusun en büyük kısmını oluşturmaktaydı (BOA, Y. PRK. UM 38/92-2: 1313).

Tablo 1. Gürün nüfusu (1895-6)

	Erkek nüfus	Kadın nüfus	Toplam
Müslüman	6.274	5.907	12.181
Ermeni (Gregoryen)	3.285	3.187	6.472
Protestan	265	265	530
Katolik	169	176	345
Rum	3	-	3
Toplam	9.996	9.535	19.531

Kaynak: BOA, Y.PRK. UM 38/92-2: 1313.

20. yüzyılın başında kasabada yaşayan gayrimüslim nüfusun dağılımında az bir miktar farklılaşma olduğu görülmektedir. Gerek Ermeni gerekse Katoliklerin hane sayısında küçük de olsa artış olduğu dikkati çekmektedir (BOA, Y. A. RES 110/13-5: 1318). Birkaç yıl sonrasına ait bir belgede kasabadaki Protestanların nüfusu 576 kişi olarak verilmektedir (BOA, DH. MKT 2575/56: 1319).

Tablo 2. Gürün’de mevcut gayrimüslim nüfus (1900-01)

	Hane sayısı	Kişi sayısı	Hane başına düşen kişi
Ermeniler (Gregoryen)	1.322	6.683	5,05
Protestanlar	88	566	6,43
Katolik	87	397	4,56

Kaynak: BOA, Y. A. RES 110/13-5: 1318.

Gürün Katoliklerinin cizyeleri için hazırlanan ve 19. yüzyıl ortalarına ait olan (BOA, D. CRD. d. 4083) bir defterde 111 erkek yetişkin ve çocuk kayıtlıdır. Defterde tüccarların yer almadığı görülüyor. Cizye olarak Katolikler genellikle evsat (orta) vergi ödemekteydi. Defterde yer almayan kadın ve kız çocukları ile dışarıya giden tüccarlar da dikkate alınır, Gürün Katolik nüfusunun bu tarihlerde 300 olduğu tahmin edilebilir.

20. yüzyılın ilk yarısında Gürün'de sosyal hayatın en önemli yönü kitlesel göçlerdi. Bir taraftan tehcir kararı çerçevesinde şehirden çok sayıda Ermeni aile başka muhitlere sevk edilmişti. 25 Eylül 1915 tarihli bir belgeye göre Gürün'ün 22 mahallesi ve köyünde mevcut 1.863 haneden 4.541 erkek ve 4.429 kadın olmak üzere toplam 8.970 kişi sevke tabi tutulmuştu. Aralarında ihtida eden Katoliklerin de bulunduğu 29'u erkek, 41'i kadın toplam 70 kişi ise zanaatkar (eğitim-öğretim, terzi, ekmekçi vs. gibi) olmaları gerekçe gösterilerek alıkonulmuştu (BOA, DH. EUM 2 şb. 73/33: 1331).

Gürün'e Birinci Dünya Savaşından sonra çeşitli bölgelerden gelen Müslüman muhacirler iskân edilmişti. Gürün'ün istilaya uğramamış bir belde olarak sağlam evlere sahip olması muhtemelen bu kararın önemli bir sebebiydi. 1913-18 arasında iskâna muhtaç olarak Gürün'e 112 hanede toplam 490 kişinin geldiği anlaşılıyor. Bunlardan 24 hanede 106 kişi Rumeli muhacirlerinden oluşuyordu. Bu grupta mübadeleye tâbi olmayan Rumeli şehirlerinden ve Batı Trakya'dan gelen göçmenler yer almaktaydı. Bu insanlar 1913 yılı sonlarında ve 1915 yılı başlarında Gürün'e gelmişlerdi. İkinci grup olarak 1915-16 içerisinde 19 hanede 105 kişi yabancı memleketlerden (Bulgaristan, Rusya, Romanya vs.) gelmişti. Üçüncü ve en kalabalık grup ise Mayıs 1916 ile Aralık 1918 arasında gelmiş olan ve memleketlerine dönmekten feragat eden muhacirlerdi. 69 hanede 281 kişiden oluşan bu grubun 149'ü Türk ve 132'si Kürt'tü. Vilayet-i Şerife'den gelen bu göçmenler, Birinci Dünya Savaşı esnasında memleketleri istilaya uğrayan ve dâhile iltica edip geri dönemeyenlerden oluşuyordu (Cumhuriyet Arşivi, 272/11-19-95-8: 1240).

II. İdari Yapılanmaya Dair

Gürün 19. yüzyıl içinde nahiyeden kaza statüsüne geçmişti. 1844-5 yılında Gürün'e bir kayıt memuru tayin edilmesiyle ilgili bir yazıda, nahiyenin 7 mahalle ile 7 köyü kapsadığı belirtiliyordu (BOA, A.} MKT 12/52: 1260). Bu tarihten kısa bir süre sonra kaza statüsüne kavuşan Gürün'de, nüfus artışına bağlı olarak yeni mahallelerin oluşturulduğu görülmektedir. 3 Aralık 1900 tarihinde Çakşur-ı Bâlâ Mahallesi, büyüklüğü ve nüfusunun fazlalığı nedeniyle üçe ayrılmıştı. Böylelikle 177 hane ve 553 nüfusa sahip mahalle eski ismiyle, 148 hane ve 549 nüfusu olan mahalle Kenba ve 132 hane ve 294 nüfusu sahip mahalle ise Çakşur-ı Vusta olarak isimlendirilmişti (BOA, BEO 1593/119474: 1318). Benzer şekilde 11 Nisan 1905'de Sümüklü (Şugul) Mahallesi, büyüklüğü ve dağılımına bağlı olarak idari işlerde yaşanan aksaklıkları gidermek amacıyla ikiye ayrılmıştı (BOA, DH. TMIK. S: 1323).

3 Temmuz 1869 tarihinde Gürün'de 25 bin guruş harcamayla bir hükümet konağı inşası gündeme gelmişti. İnşaat maliyetinin 10 bin guruşu yardım olarak halk tarafından, kalanı ise merkezi hazineden karşılanacaktı. Mevcut durumda aylık 100 guruş kira ile bir konakta hükümet hizmetleri yürütülmekte, ancak buranın yeterli olmadığı belirtilmekteydi. Önceleri müdürlük heyetiyle idare edilen Gürün'ün teşkilat yapısında daha sonraları kaymakamlık ihdası söz konusu olduğu vurgulanırken, aylık 100 guruş kira tasarruf edileceği de düşünülerek, talebin karşılanması uygun görülmüştü (BOA, İ. DH 600/41846: 1286).

III. Sosyal Hayata Dair

Gürün'de sosyal hayatın temel aktörleri olan Müslümanlarla gayrimüslimler genel olarak ayrı mahallelerde yaşamakta ve belirli iktisadi faaliyetlerde uzmanlaşma göstermekteydi. Bu kapsamda gayrimüslimler özellikle sınaî ve ticari faaliyetlerde aktif rol üstlenmişlerdi. Her inanç grubunun mahalle hayatı içerisinde yakın bir dayanışma sergiledikleri söylenebilir. Bu dayanışmayı her cemaatin kendi okul ve mabetlerinin inşası ya da onarımı esnasında yakından görmek mümkündü. Esasen, her cemaatin kendi içindeki ortak sorumluluk ve dayanışmaya duygusuyla hareket etmesi sosyal hayatın istikrarı açısından da önemli bir temel oluştuyordu.

Gürün'de sosyal hayatı tehdit eden çeşitli olaylar yaşanmıştı ve bunların en önde geleni eşkıya grupların yağma ve gasp türü hareketleriydi. 19. yüzyıl sonlarına doğru Darende'deki Kürt ve aşiret mensuplarından bazı kimselerin Gürün köylerine dağılarak gasp ve benzeri uygunsuzluklara kalktığı ve ayrıca bazı ayak takımının kasabadaki bir takım dükkânlara tasallut olduğu belirtiliyordu. Konu hakkında vilayetten İstanbul'a gönderilen telgrafta, sorunun çözümü için askeri desteğin sağlanması gerektiği vurgulanmıştı. *Gürün'ün ehemmiyeti hasebiyle* bu durumun vilayetin diğer yerlerine yayılmaması için ilk etapta Sivas taburundan 100 askerin bölgeye sevki önerilmişti. Konu hakkında yazılan ikinci bir telgrafta ise Gürün'e 50 redif askerin gönderildiği, böylece bölgedeki mevcut kuvvetlerin sayısının 250'ye çıktığı, kasaba haricinde 4-5 tarafa müfreze ikame olduğunda Malatya sancağına bağlı Akçadağ Kürtlerinin bölgeye nüfuz edemeyeceği vurgulanmıştı. Tehdidin giderilmesi için öncelikle yörenin memur, ulema, eşraf ve itibarlı insanların Kürtlerin önde gelenlerine giderek nasihat etmesi istenmişti. Bu çabalar sonuç vermediği takdirde askeri kuvvetlerin misliyle karşılık vermesi yönünde ferman istenmişti (BOA, A.} MKT. MHM 660/24-25: 1311). Bu tarihlerde Kürt eşkıyanın oluşturduğu tehdit nedeniyle Ermeni halkın silahlandığı da anlaşılmaktadır. Sivas Valisi merkeze gönderdiği bir yazıda asker sayesinde eşkıya tehdidinin bertaraf edildiği ve dolayısıyla Ermenilerin silah bulundurma konusunda bahanelerinin kalmadığı ve askerin ve yerel memurların kontrolünde kiliseye kapanmış olan Ermenilerin silahlarını teslim ettikleri belirmişti (BOA, Y. PRK. UM 33/108-1: 1314). Bu karışıklıklar esnasında Müslümanlardan ve Ermenilerden ölenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Buradan anlaşıldığı üzere son dönem Osmanlı tarihinde Gürün'ün sosyal hayatını etkileyen en önemli sorunun Ermenilerle yaşanan olayların beraberinde getirdiği olumsuzluklar olduğu görülmektedir. Osmanlı yönetimi halka zarar vermeyecek şekilde önleyici tedbirleri almakta tereddüt etmiyordu. Örneğin fesat ihtimalini göz önünde tutarak Sivas merkezdeki süvari bölüğünden bir zabıt kumandasında Gürün'e 30 asker göndermiş olan hükümet, 1891-92 yılında bu sayıya 15 asker daha eklemeyi uygun görmüştü (BOA, Y. PRK. ASK 80/80: 1309). Anlaşılan bu tedbirlere rağmen, bazı Ermeni köylerinde karışıklığın çıkması önlenememiştir. Arşiv belgelerinden, Kürt eşkıyanın oluşturduğu tehdidin, Ermenilerin şikâyetlerinde önemli bir yer tuttuğu izlenimi doğmaktadır.

1860-61 yılında Gürünlü Kara Mollazâde Mahmut'un İstanbul'a gönderdiği dilekçede, buldukları bölgede ikameti kabul etmeyip firar etmiş olan Cenkli aşiretinin bazı köylere girerek ekinleri telef ve koyunları gasp ettikleri, 10 bin guruştan fazla zarara yol açtıkları belirtilmekte ve bu gibi zulümlerin engellenmesi için Maraş Sancağı mutasarrıfına emir yazılması istenmekteydi (BOA, A.} MKT. DV 166/29: 1277). Bölgede bu tür gasp, yağma vb. asayiş olaylarına rastlandığı diğer arşiv belgelerinden de anlaşılmaktadır (örneğin, BOA, DH. EUM. AYŞ 18/113: 1335).

19. yüzyıl ortalarında Gürün ve Darende çevresinde gasp ve yağma tehdidi oluşturan diğer bir kesim Afşar aşiretiydi. 1847-48 yılında hazırlanan bir belgeye göre, Afşar aşireti bölge halkından çok değişik türde eşyalar gasp etmişti. Sivas Valisi, bu bilgiler doğrultusunda, Afşar eşkıyasının kimlerden ne miktar eşyayı gasp etmiş olduğunun araştırılması için Maraş Valiliğiyle irtibata geçmişti. Yapılan araştırma sonucu hazırlanan belgede 1843-44 senesinden beri Afşar eşkıyasının Gürün kasabası ve köylerinden 24.622 guruş nakit para, 605 baş koyun, 35 baş beygir ve kısarak, 4 baş katır, 40 baş merkep, 2 baş camız, 246 baş öküz, 26 baş inek, 36 adet tüfek, 10 çift tabanca gasp ettiği, bunlardan sadece 4 baş koyun, 1 baş beygir ve 19 baş öküzün geri alınabildiği belirtilmekteydi. Geri alınan eşya, sahiplerine teslim edilirken, kalan kısmın aşiret zimmetinde olduğu ifade edilmişti (BOA, MVL 20/56-5: 1264).

Gürün'de değişik sosyal meseleler ortaya çıktığına dair kayıtlar mevcuttur. Örneğin 1845-46 yılında Gürün sakinlerinden Deveci oğlu Nezir'in, ayinlerde sürekli uyarılmasına rağmen itaatsizliğe devam ettiği ve yalancı şahitlikle halktan çok kişiye zarar verdiği için, Tokat'a sürülmesi talep edilmişti (BOA, A.) DVN 16/5: 1261). Diğer bir olayda ise şehirde sarhoşlukla kız oynatma gibi davranışlarda bulunduğu ihbar edilen bazı memurlar için ne yapılacağına Dâhiliye Nezaretine sorulması üzerine, nezaretten ilgililerin görevden azledilmesi yönünde yazı gönderilmişti (BOA, DH. MKT 2760/69: 1324).

Gürün'ün sosyal hayatında kalabalık gayrimüslim nüfusun kendi aralarında da sorunları olması doğaldı. 1844-45 yılında Gürün Murahhasası (Ermeni Piskoposu) rahip Karabet, senetlere dayalı olarak kazadaki Ermeni papaz ve kocabaşlarının, halktan 22 bin guruş alacakları olduğunu ve reayadan bazılarının borçlarını ödemekten kaçındıklarını belirtmişti. Bu tutumun diğer insanlara da sirayet edebileceği endişesiyle, İstanbul'daki Ermeni Patrikliği aracılığıyla paranın tahsil edilmesi konusunda yazı yazılması istenmişti (BOA, A.) MKT 13/74: 1260).

Gürün'de Ermeni halkın karşılaştığı sorunlar patriklik tarafından hükümete iletilmekteydi. 2 Temmuz 1914 tarihinde, Ermeni halkına ait 1000 dönüm kadar arazi üzerine önceki yıl yerel idare tarafından muhacir yerleştirildiği ve bunun şikâyet edilmesi üzerine muhacirlerin başka yere nakledildiği, ancak aynı arazi üzerine bu kez 70 kadar Rumeli muhacirinin iskâna çalışıldığı patriklik tarafından hükümete iletilmiş ve bunun önüne geçilmesi istenmişti (BOA, BEO 4297/322244: 1322).

1896-97 yılında Ermeni Patrikliğinden merkeze ulaşan bir dilekçede, Gürün halkının zorluk nedeniyle yardıma muhtaç bir konumda iken, vergilerini ödemeleri yönünde baskıya maruz kaldıkları belirtilmektedir. Burada bir süre önce bazı Ermeni köylerinde yaşanan karışıklıkların yarattığı olumsuzluklara gönderme yapılmaktadır. Şikâyetlerle ilgili Sivas Valiliğinden merkeze gönderilen bir yazıda konu hakkında bazı önemli detaylar yer almaktadır. Yazıda epeyi bir zamandan beri Ermenilere vergilerin tahsilâtında memurlar ve komisyonlar tarafından hayli kolaylık gösterilmesine rağmen, yine de ödemeleri ağırdan aldıkları ve sürekli olarak benzer gerekçelerle Patrikhaneye başvurdukları ifade edilmekteydi. Nitekim aynı tarihlerde Divriği kazası Kesme köyünden de Patrikhaneye benzer bir şikâyet gittiği; bu hareketlerin alışkanlık haline gelip kendi vergisini başkalarına ödetme anlayışından beslendiği belirtilmekteydi. Vilayet yazısında ayrıca asker, memur ve muhtaçların maaşlarına sarf edilmek üzere tertib edilen devlet emvalinin Müslüman mahallelerden tamamen tahsil edildiği, ancak Ermeni mahallerinden bakayaları gereği ödenmesi gereken cüzi miktarın tahsil edilemediği; öte yandan öne sürülen kargaşalık gerekçesinin giderilerek hâlihazırda insanların daha fazla servet ve kudrete sahip oldukları belirtiliyordu. Üstelik karışıklık yaşanan Ermeni köylerinin iki yıllık bedel-i askeri aidatının ihmal edildiği ve kendilerine verilen tohumluk

bedelinin tahsil edilmediği de vurgulanarak, tüm bunlara rağmen, hala önceden bazı köylerde yaşanan olayları gerekçe göstererek vergiden kaçınma çabalarının *kendilerinin menfaatlerini diğerlerinin mazarratında aramak* yoluna giden kimselerin işi olduğu düşünülüyordu. Yazının sonunda tüm halkın hukukunun muhafaza edildiği ve hiçbir taraftan baskıya maruz kalacak hallerin yaşanmasına fırsat verilmediği ifadeleri yer almaktaydı (BOA, DH. TMİK. M 51/67: 1214).

Beldenin sosyal hayatında vakıfların yeri olduğu da anlaşılmaktadır. 1840'lı yıllarda kasaba merkezinde Şeyh Yakup Camii Şerifi adıyla bir vakfın bulunduğu anlaşılıyor. Vakfın 1840-44 arasında 4 yılı kapsayacak şekilde hazırlanan muhasebesine göre, 29.800 guruş geliri, 13.772 guruş ise masrafi gerçekleşmişti. Vakfın gelirleri nakit varlığı ve bunun getirisinden ve ayrıca bazı dükkân ve tarla gibi yerlerin kiralardan sağlanmıştı. Giderler ise imam, hatip vs. görevliler, tamirat ve bazı gayrimenkullerin (tarla, dükkân) alımı için sarf edilmişti (BOA, EV. d., 11279/6-7: 1256-60).

IV. Ekonomik Yapı

Genel bir değerlendirmeye Gürün'de ekonomik yapının tarım, hayvancılık, sanayi ve ticarete dayalı olarak geliştiği söylenebilir. Gürün ekilebilir arazi yönüyle çok zengin değildi ve bu nedenle tarım sınırlı bir gelişme gösterebilmişti. Öte yandan sanayi ve ticaretin Gürün ekonomisinde nispeten önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

IV. A. Tarım

Gürün'de arazi yapısının sarp ve dağlık olması tarım kesimini etkileyen başlıca faktörlerden biriydi. Bu özelliği nedeniyle beldede buğday ve arpa gibi hububat ürünleriyle baklagillerden bazı ürünlerin üretimi öne çıkmıştı. Tarımsal üretim yapısının zamanla değişmiş olabileceği düşünülse de, Gürün ekonomisinde bu sektörün nispeten sınırlı bir gelişme kaydettiği söylenebilir. Tarım özellikle Müslüman nüfus için başlıca geçim kaynağı durumundaydı. Beldede çobanlık, katırcılık ve amelelik gibi zanaatkarlık gerektirmeyen meslekler de Müslüman mahallerde yaygındı (Eken, 1991: 93).

Tarımın sınırlı önemini öşürle ilgili kayıtlardan takip etmek mümkündür. Beldede öşür vergisi tahsil edilen ürünler buğday, arpa, mercimek ve fiğ idi. Bu durum tarımsal üretimde çeşitliliğin az olduğunun göstergesidir. Öte yandan üretim miktarlarının da nispeten düşük kaldığını söyleyebiliriz. 1841-42 yılında bu ürünlerden tahsil edilen öşür miktarları İstanbul kilesiyle (1 İstanbul kilesi = 24,215 kg.) buğdayda 3.327,5; arpada 1.133; fiğde 71,5 ve mercimekte ise 17 kileydi (BOA, ML. VRD. d. 558/2: 1257). Böylece buğdayda yaklaşık 80 ton, arpada 27,5 ton, fiğde 1,7 ton ve mercimekte 410 kilo civarında vergi tahsili söz konusu olmuştu. Öşür vergisi genel olarak 1/10 oranında tahsil edildiği için, bu ürünlerde gerçek üretim rakamlarını vergilerin on katı olarak düşünmek mümkündür.

Gürün'de tarım kesiminin nispi önemi hakkında öşür vergilerinin parasal karşılıkları üzerinden de bir değerlendirme yapılabilir. Aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi 1850'li yıllarda Sivas'a bağlı bazı kaza ve nahiyelerden tahsil edilen öşür vergisi tutarlarına bakıldığında, Gürün nispeten düşük seviyede kalmaktadır. Şüphesiz öşür hâsılatını hasat miktarı kadar, ürünlerin piyasa değeri ve ekilebilir arazilerin büyüklüğü ve verimliliği gibi başka faktörler de etkilemektedir; buna rağmen toplam vergi rakamlarını bir bölgede tarımsal üretim potansiyelinin göstergesi olarak düşünmek yanlış değildir.

Tablo 3. Sivas'ın bazı kaza ve nahiyelerinden tahsil edilen oşür vergisi hâsılatı (1850'li yıllar)

Kaza/nahiye	Tahsilât miktarı (Guruş)	Kaza/nahiye	Tahsilât miktarı (Guruş)
Sivas (merkez)	37.862	Sivasili	74.745
Hafik	213.493	Yıldızeli	138.864
Gürün	25.800	Kangal	27.182
Tenos (Şarkışla)	66.361	Tokat	156.910
Mecitözü	82.737	İlbeyli	86.731
Ballu	42.492	Kazâbâd	134.405
Darende	27.000	Tozanlı	49.330

Kaynak: BOA, ML. VRD. d. 2225/1: 1850-55.

Gürün'de bostancılık yaygındı. Şalıcılığın gelişmesiyle beraber kök boya ekimi önem kazanmıştı. Bağ ve bahçeciliğin geliştiği belde, karasaban başlıca tarım aracı olma özelliğine sahipti. Beldenin Müslüman mahallerinde küçükbaş ve büyükbaş hayvan üreticiliği yaygındı. 19. yüzyıl ortalarında koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvan mevcudu 2.776, büyükbaş hayvan sayısı 523 ve katır, beygir ve merkep gibi taşımacılıkta kullanılan yük hayvan sayısı da 555 idi (Eken, 1991: 93).

IV. B. Sanayi

Gürün özellikle tekstille ilgili sanayi kollarında önemli gelişme kaydetmiş bir beldeydi. 19. yüzyıl ortalarında hazırlanan temettüat kayıtlarına göre Gürün'de otuz kadar meslek grubu bulunuyordu. Amele, çiftçi, çoban, dellal, eskici, imam, kâtip, müderris, katırcı, merkepçi gibi değişik meslekler hariç tutulup esnaflık yönüyle öne çıkan faaliyetler göz önüne alınırsa, beldedeki esnaf sayılarını ve onlara ait ortalama yıllık kazançları aşağıdaki gibi tabloşturmak mümkündür:

Tablo 4. Gürün'de mevcut olan esnaf grupları ve yıllık ortalama kazançları (1845)

Meslek	Adedi	Ortalama yıllık kazanç (Guruş)	Meslek	Adedi	Ortalama yıllık kazanç (Guruş)
Aktar	2	725	Haffaf	10	320
Bakkal	16	403,12	Hallaç	3	100
Berber	5	230	Kahveci	6	183,3
Bezzaz	4	1.500	Kasap	7	300
Çerçi	100	219,50	Kundakçı	1	150
Çizmeci	1	100	Künkçü	2	175
Çulha	3	216,6	Mihçı	1	100
Değirmenci	2	267,5	Saraç	3	203,3
Dibekçi	7	242,8	Terzi	2	225
Dikici	8	225	Tütüncü	3	300
Dülger	3	366,6	Nalbant	10	225
Ekmekçi	1	250	Tüccar	10	979,6

Kaynak: Eken, 1991: 93-94.

Tablodan anlaşıldığı gibi meslek grupları itibariyle tekstille ilgili kollarda ortalama kazançlar nispeten yüksekti. İlerleyen yıllarda belde tekstille ilgili sanayi kollarının giderek daha önemli hale geldiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Beldede imal edilen yün yorgan yüzlerinin, perdeler ve döşemeliklerin başka şehirlere satıldığı bilinmektedir. Yine yün çorap

imalatının geliştiği, 1900'lü yıllarda şehirde 3.500 adet dokuma tezgâhının mevcut olduğu aktarılmaktadır (Akpınar ve Birol, 2015: 217, 228, 231). 20. yüzyıl başlarında ip ve iplik boyalarının ıslahı ve geliştirilmesi yanında belediye gelirlerini artırmak adına destegâhların üç sınıfa ayrılarak 5-15 guruş arasında yıllık vergi alınması için izin istenmesi durumu (DH. MKT 2196/10: 1315) şehirde kumaş sanayinin gelişmişliğinin bir delili olarak düşünülebilir.

Gürün'de kilim imalatının da önem kazandığını gösteren arşiv delilleri vardır. Örneğin 1859-60 tarihli bir belgede, ordu için Gürün'de, kaza müdürü Hacı Sadık Ağa tarafından kilim imal ettirilerek Sivas Defterdarı aracılığıyla İstanbul'a gönderildiği belirtilmektedir. Bu kilimlerden numuneye uygun bulunmayan 1.500 adedinin, defterdarın kapuçukadarı Seyyid Ağa aracılığıyla tanesi 15 guruştan satıldığı ve binde 25 guruş simsariye aidatı kesildiği, ancak kalan 22.500 guruş ile elde tutulan 36 kilim bedelinin mahalline ulaştırılmadığı Sivas Büyük Meclisi vasıtasıyla hükümete iletilmişti. Bunun üzerine sorumlu kişi Meclis-i Muhasebe-i Maliye'ye çağrılarak dinlenmiş ve o da bu parayı alacağına karşılık alıkoyduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Sivas Valisine, kilim bedelinin Sadık Ağa'ya geciktirilmeden ödenmesi yönünde yazı yazılmıştır (BOA, A.) MKT. DV 158/10).

Gürün'ün en itibarlı ve gelişmiş tekstil kolu şal imalatıydı. Salnamelerde geçen bilgilere göre şehirde 500 civarında tezgâhta İran şalina benzer şallar, pantolonluk, hırkalık ve elbiselik kumaşlar üretilmekte ve satılmaktaydı. Şallar özellikle zarafeti ve sağlamlığıyla öne çıkıyordu (Akpınar, Birol, 2015: 231). Bu sayede Gürün şalları serbest ticarete rağmen ülkenin diğer yerlerinde imal edilen ve İzmir yoluyla ülkeye giren ürünlerle rekabet edebilecek niteliğe kavuşmuştu. 20. yüzyıl başlarında *her tarafta pek ziyade rağbet bulan has boyalı yünden mamul* şalların itibarını artırmak ve üretimini geliştirmek amacıyla Gürün İdare Meclisince çeşitli müzakereler yapılarak bazı kararlar alınmış ve bu kararlar Sivas Vilayetindeki *erbab-ı vukuf ve vilayet encümeni* tarafından da uygun bulunmuştur. Ancak Ermeni tüccarlara göre vilayet umum meclisinin Gürün için aldığı karar, *şalcılık sanat ve ticaretini murakabe altına alarak sanatı mahdud bir hale getireceği ve mahalli hükümetin tüccarlara nakdi ceza ve tevkif gibi cezalar vermesinin sanatın terakkisine engel olacağı* için oldukça mahzurluydu. Vilayet yetkilileri ise kararlar aleyhindeki şikâyetlerin, kişisel menfaatleri peşinde olan bazı muhtekirlere yapıldığını ve sanayi geliştirme amacı taşımadığını belirtiyordu. Sivas vilayetinden merkeze gönderilen yazıda, düzenlemenin *has boyalı ve yumuşak yünden yapılması icab eden mensucat elbiselik fasonlar ile hırkalık çakar şallara münhasır olduğu* ve diğer tür şalların istenilen iplikten yapılmasında tüccarların serbest hareket etmeleri yönünde karar alındığı belirtilmektedir (BOA, DH. İD 108-2/32/5-12: 1332). Anlaşılan yün ve pamuk ipliği karışık olması durumu şalların değerini düşürmekteydi. Dolayısıyla sanayi geliştirmek ve ürünlerin değerini artırmak amacıyla bu iki kısım dokumanın adı ve ham boyalı iplikten yaptırılmaması yönünde bir görüş gündeme gelmişti.

Gürün İdare Meclisinin özellikle şal ticareti yapan kişilerle istişare ederek aldığı kararların detaylarında bazı önemli bilgiler bulunmaktadır. Öncelikle yün ve iplik karışık halde imalat yasağının Gürün'de tüm şalları kapsayacak şekilde uygulanması nedeniyle Antep ve diğer memleketlerde imal edilen bu tarz şallarla rekabet mümkün olmamakta ve *kasabanın yegâne medar-ı maişeti olan şal ticareti* sekteye uğramaktaydı. Dolayısıyla hükümet tüm ülkede imal edilen bu gibi kumaşlar hakkında genel bir tedbir getirinceye kadar bu yasağın Gürün'de sadece şal imalatının %5'ini teşkil eden fason ve hırkalık kumaşlara hasredilmesi kararlaştırılmıştı. İkinci karar ise kumaşlarda ham boya kullanma yasağının uygulanmamasına dairdi. Çünkü kazada has boya tedariki mümkün değildi ve Avrupa'dan getirilmesi de 4-5 ay sürüyordu. Dolayısıyla şehirde bir boyahane tesisine gerekli boyaların imaline kadar, dokumanın hiçbir kısmında has boya kullanılamaması ve müteakip yıl (1914) Mart ayı

başından itibaren sadece fason ve hırkalık kumaşlarda ham boya yasağının uygulanması öngörülmüştü. Üçüncü öneri ise hırkalıklarla fason birbirinden iki nişan farklı olarak 8, 10, 12 ve 14 nişan eninde yapılması ve 20/50 ve 2/60 numaralı yumuşak ipten dokunması; 12 nişan enindeki şalın her arşını (1 arşın= yaklaşık 68 cm.) 68 ve 8 nişan arzındakinin 40 dirhem ağırlığında olması ve sadece bu şekilde ip inceliği ve kalınlığına itibar edilmesi mecburiyetinin uygulanmasıydı. Son husus ise muayene heyetinin masraflarını karşılamak için tüccarlardan alınması düşünülen aidat hakkındaydı. Gürün'de dağınık halde bulunan iki binden fazla destegâhın muayenesiyle kumaşların damgası gibi işleri yürütecek iki üye ve iki yardımcıdan müteşekkil muayene heyeti oluşturulacaktı. Masraflar için, yumuşak ve sert bohça ve kumaş tüm çizmelerin adedinden 100, adi hırkalıklarla fason çizmelerden 60, 10 nişan genişliğinden itibaren bütün bohça çizmelerden 40, adi ip ve iplik ve üç kuşak bir çizme ayarıyla Tosya kuşaklarının çizmesinden 20 pare resim alınması ve ödemededen kaçmanlar hakkında vilayet kanunnamesinin 74. maddesi gereğince nakdi ceza uygulanması öngörülmüştü (BOA, DH. İD 108-2/32/10-11: 1332).

Gürün halkından ve Ermeni cemaatinden Hacik Zeki Efendinin Ticaret Nezaretine başvurarak kendi gayretleriyle ahşaptan müteşekkil alet ve edevatla fason ve kaşmir emsali kumaş ürettiğini ve Avrupa'dan usta getirilmesine gerek kalmadan ve büyük çaplı masraf yapmadan memleketin faydasına olacak şekilde kumaş üretebileceğini belirtmesi ve çeşitli numuneler sunarak üretim için izin istemesi, bize Gürün'ün sanayi kültürünün zenginliği konusunda bir fikir vermektedir (BOA, DH. MKT 2834/60: 1327).

IV. C. Ticaret

Gürün ticaret hayatı yönüyle de öne çıkan bir belde görüntüsü vermekteydi. Örneğin Katolikler sayıca az olmalarına rağmen beldede özellikle uzak mesafeli ticareti kontrol ediyorlardı. 1843-44 tarihli 2573 nolu nüfus defterinde Katolik mahallesinde 84 erkek nüfusu kayıtlıdır (BOA, NFS. d. 2573: 1259). 2574 nolu nüfus defterinde ise yine Gürün nahiyesinde ikamet ettiği belirtilen ve yaşları 15-55 arasında olan 42 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Bunlardan yaşı 15 olan 2 kişi edna, diğer 2 kişi ala cizye mükellefi iken, kalan 38 kişinin evsat cizye ödediği anlaşılıyor. Bu kişilerin tamamı ticaret için başka memleketlere gitmişlerdi. Gidilen yerler arasında Samsun, Keskin, Sivas, Trabzon, Amasya, Erzurum, Besni, Halep, Turhal ve Bozok gibi yerler bulunmaktaydı (BOA, NFS. d. 2574: 1259).

19. yüzyıl ortalarında Gürün gayrimüslimlerinden bazıları ticaret amacıyla Trabzon'a gitmekte ve burada bir süre kalmaktaydı. Bu şekilde Gürün ve diğer yörelerden çok sayıda kişinin ticaret için Trabzon ve etrafındaki kaza ve kasabalarda bulunduğu belirtiliyordu (BOA, A.} MKT. UM 8/35: 1266). Tüccarlar memleketleri Gürün'de temettü vergisi ödedikleri halde, Trabzon'da kazançlarından tekrar vergilendirilmeleri üzerine, patrikleri vasıtasıyla şikâyetinde bulunmuşlardı. Olayın çifte vergilendirme olduğunu iddia eden Ermeniler adına patrik tarafından yapılan müracaatta, tüccarların Trabzon'a gidip gelmeleri esnasında gümrük ve ihtisap gibi vergilerini ödedikleri, ancak burada hiçbir mülkleri olmadıkları halde, şehrin yerlileri gibi kendilerinden vergi talep edildiği belirtilmiş ve Trabzon Valisine emir yazılarak bu durumun önüne geçilmesi istenmişti (BOA, MVL 85/57: 1265-6). Bu vergilendirmenin o zaman geçerli kural çerçevesinde yapıldığı anlaşılmaktadır (BOA, A.} MKT. MVL 26/37: 1266). Çünkü nizamı gereği, mükellefler kaç yerde kazanç getirecek emlak ve araziye sahipse her mahalde temettü ve ticaretine göre vergi hisselerini ayrı ayrı ödemek zorundaydı. Memleketinden başka bir yere gidip bir yıl ve daha fazla süreyle orada ikamet edenler burada sakin hükmüne girmekte ve dolayısıyla ticaretlerinden elde ettikleri kazançtan ayrı,

uhdelerinde olan emlak ve arazilerin temettülerine göre ise memleketlerinde ayrı vergilendirilmesi gerekmektedir (BOA, A.) MKT. NZD 4/44: 1266).

1848-49 yılında Gürünlü bir tüccar Babiâli'ye verdiği bir dilekçede, İmranlı aşiretinden birkaç kişi dâhil olmak üzere, bölgede bulunan çeşitli aşiretlerin mensuplarından toplamda 70 bin guruştan fazla alacağı olduğunu ve bu meblağı bir süreden beri tahsil edemediğini belirtmektedir. Bu rakamın 6.000 guruşu, 136 koyunun karşılığı olarak hesaplanmıştı. Tüccarın dilekçesinde, aşiretlerin sabit bir ikametleri olmadığı için tahsilâta zorluk yaşadığı ve bu nedenle ilgili sancakların valilerine emir yazılarak alacağının tahsilinde yardım edilmesi istenmektedir (BOA, A.) MKT 214/4, 1265). 1854-55 tarihli bir dilekçede iki tüccarın Gürün havalisinden İstanbul'a satmak üzere 100 baş hayvan götürecekleri ve kendilerine yolda engel çıkarılmaması için emir istedikleri görülmektedir (A.) MKT. UM 168/44: 1271). Bu bilgiler Gürün ve çevresinde canlı hayvan ticaretinin varlığına işaret etmektedir.

1845 yılında Gürünlü tüccar Hacı Kaspar, 17 kantar pirinç bedelinden dolayı Mıgırdıç'tan 13.500 guruş alacağı olduğunu, ancak bunu tahsil edemediğini belirtmekteydi (BOA, A.) MKT. UM 46/37: 1261). Konuyla ilgili olarak Sivas Mutasarrıfına yazılan bir şukkada Gürün kasabası sakinlerinden olan Hacı Kaspar'ın, Hacı Mıgırdıç'ten pirinç bedelinden dolayı alacağının tahsiliyle ilgili detayların araştırılması istenmiştir (BOA, A.) MKT. DV 33/66: 1267; A.) MKT. DV 42758: 1267). Bu tür kayıtların ışığında bölgede pirinç ve benzeri ürünlerin ticaretinin yapıldığını düşünebiliriz.

IV. D. Vergiler

Gürün halkı ülkede geçerli olan kurallar çerçevesinde vergilerini ödemekteydi. Ancak gayrimüslim nüfusun yoğunluğu ve tarımın sınırlılığı vergilerin kompozisyonunu etkilemekteydi. Bu kapsamda, dönemsel olarak bazı farklılıklar göstermesi mümkün olsa da, Gürün için cizye ve sonraları temettü (kazanç) vergisinin öne çıktığı görülmektedir.

Cizye ve nüfus defterlerinden hareketle Gürün'de gayrimüslimlerin ödediği vergiler hakkında bazı saptamalar yapabiliriz. 1845-52 arasında kapsayacak şekilde yapılan cizye sayımına göre 6 mahallede toplam 1.648 cizye mükellefi bulunuyordu. Sayımlarda çocuklar, ölenler, yaşlı ya da çalışamayacak durumda olanlar ve başka mahallere göçenler dışında vergi vermesi gerekenler tespit edilmekteydi (BOA, KK. d. 6568: 1268).

Tablo 5. Gürün'deki Ermenilerin cizyesine dair (1845-52)

Mahalle	Ölenler (çocuklar hariç)	Amelmande (yaşlı ve iş göremezler)	Taşınanlar ve kayıplar	Cizye ödeyeceklerin sayısı
Merhas (?)	100	29	25	481
Mahtum	71	21	16	312
Tercan	44	16	34	280
Cimcim	48	13	11	229
Kıratepe (?)	48	10	13	278
Karahisar, tâbi-i Gürün	10	3	5	68
Toplam	321	92	104	1.648

Kaynak: BOA, KK. d. 6568: 1268.

Defterdeki bilgilere göre nüfus defterleri gereğince, söz konusu mahallelerde yaşı 15 ve daha büyük olan erkek nüfus 2.165 idi. Merhas mahallesindeki Ermenilerin genellikle evsat (orta) ya da edna (düşük) cizye ödedikleri, bazı hanelerin Darende, Kangal, Elbistan, Zile, Amasya, Tokat ve Sivas gibi değişik mekânlara taşındığı anlaşılıyor. Diğer mahallelerde de evsat ve edna cizyelerin ağırlığı dikkat çekerken, Tokat, Aksaray, Karahisar-i Şarkî, Elbistan, Zara, Kangal, Sivas, Tenos, Divriği ve Kayseri gibi yerleşim yerlerine nakiller olduğu görülmektedir. Mahallelerde az da olsa kayıp diye kayıtlı olanlara da rastlanmaktadır.

1842-43 yılına ait Gürün nahiyesi cizye defterinde cizye ödemesi gereken kişilerin sayısı 1.643 olarak gözükmektedir. Bu rakamdan ticaret için dışarıda bulunanların sayısı düşüldüğünde, 965 evsat, 19 edna, 7 ala (yüksek) ve 104 edna uşak olmak üzere toplam 1.095 kişinin cizye ödediği anlaşılıyor. Ödenen verginin toplam miktarı 31.215 guruş olarak gerçekleşmişti (BOA, ML. VRD. CMH. d. 130: 1258).

1849-50 yılı itibariyle Gürün kazasında yıllık kazanca göre belirlenen vergi miktarı, Müslümanlar için 52.330, (Gregoryen) Ermeniler için 56.170 ve Katolikler için ise 11.500 guruştur. Bütün kesimler kendilerine düşen vergi miktarını kabul etmesine rağmen, Katolikler daha sonra kendi vergilerinden 7.500 guruşun düşürülüp Ermenilerin hissesine ilave edilmesini talep etmişlerdi. Konu hakkında Ermeni Patrikliğinden Babıâli'ye ulaşan yazıda, Gürün Ermenilerini perişan edecek bu gelişmenin önüne geçilmesi için Sivas Valisine emir yazılması talep edilmişti (BOA, MVL 244/47: 1267).

Şikâyetler üzerine merkezde yapılan incelemede Gürün'de 1.200 haneden ibaret olan (Gregoryen) Ermenilere hane başına 63 guruş; buna karşılık 56 haneden müteşekkil Katoliklere hane başına 209 guruş vergi düştüğü ve iki kesim arasında hane başına 146 guruş fark olduğunu belirtilmişti. Katolik Patriği bu durumdan şikâyetçi olmuştu. Konu Meclis-i Muhasebe-i Maliyede tartışılmış ve kazanın yıllık vergisinin Tanzimat'la birlikte yıllık 120.260 guruş olarak belirlendiği ifade edilmiştir. Yeni sayıma göre kazadaki Ermeni hane sayısı 1.032, Katolik hane sayısı ise 56 olarak belirlenmişti. Böylece vergi ödeyebilecek erkek ve yetişkin sayısı Ermeni milletinde 1.912, Katolik milletinde ise 104 olarak belirlenmişti. Ortadaki durum adalete uygun görülmemiş ve konu, görüşülmek üzere Maliye Nezaretine havale edilmiştir (BOA, A.} MKT. MHM 46/82: 1268).

Katolik ve Ermenilerin toplamda 67 bin guruş civarında olan vergi yükü Katoliklerin şikâyeti üzerine hane ve nüfusa göre yeniden düzenlenmiş ve Ermeniler için 64.183, Katolikler için ise 3.482,5 guruş olarak belirlenmişti. Ermeniler bunun üzerine kocabaşları vasıtasıyla kendi üzerlerinden 3 bin guruşun daha Katoliklere aktarılmasını talep etmişler ancak olumlu karşılık alamamışlardır. Katolikler, vergilerinin 5 bin guruş olması teklifini de uygun bulmamış ve mevcuttan daha fazla vergi veremeyeceklerinde ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine konunun iki milletin vekillerinin katılımıyla Sivas Meclisinde müzakere edilmesi ve alınan kararın merkeze bildirilmesi istenmişti (BOA, A.} MKT. UM 167/32: 1271).

Sürecin sonunda Katolik milletinin yıllık vergisi 11.500 guruştan 3.500 guruşa çekilmiş ve indirilen miktar Müslümanlarla Ermenilerin vergilerine eklenmiştir. 1855-56 yılında Ermenilerle Katolikler arasında vergiden dolayı yaşanan sorunun sürdüğü anlaşılmaktadır. Anlaşmazlığın giderilmesi ve benzer olayların yeniden yaşanmaması için Katoliklerinin vergi hissesi olan yaklaşık 3.400 guruşun, 5.000 guruşa yükseltilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, İ. MVL 344/14891: 1272).

1853 yılında eyalet meclisi kararı doğrultusunda her millete ayrı ayrı dağıtılan vergiden, Katolik nüfusa, vergilerini tam ödedikleri halde, iki yıl için 5.000 guruş bakaya çıkarılmış ve bu durum onların şikâyetine yol açmıştır. Yapılan incelemede bakayanın Ermeni milletine ait olduğu anlaşılmış, böylece verginin Katoliklerden değil Ermenilerden tahsil edilmesi yönünde emir yazılması istenmiştir (BOA, A.} MKT. UM 144/72: 1270).

Arşiv belgelerinde Gürün Ermenilerinin hükümete vergilerle ilgili çeşitli şikâyetler ilettiklerini göstermektedir. Örneğin Ermeni Patrikliğinden Babıalı'ye ulaşan bir dilekçede, Gürün Ermenilerinin çeşitli vergiler bakayasından dolayı baskılara maruz kaldıkları ve bakayanın üzerlerinden kaldırılması gerektiği belirtilmekteydi. Buna göre Reşit Efendi Mahallesi Hıristiyanlarının 1882-1893 arasındaki sürede *virgü ve bedelât-ı askeriyeden* toplam 45.023 guruş bakayasını bulmaktaydı. Hükümet şikâyete konu olacak derecede bir baskı olmadığı gerekçesiyle bu isteği geri çevirmişti (BOA, DH. TMİK. M 42/51: 1315).

Ermenilerin cizyeyle ilgili şikâyetleri de olmuştu. Mükelleflerin ödeme gücüne göre ala, evsat ve edna (iyi, orta ve düşük) olmak üzere üç sınıf itibarıyla toplanan cizye vergisinde tahsildarların evsat evrak verilmesi gereken kişilere ala ve edna verileceklere de evsat verdikleri ve ayrıca vergiden muaf olan çocuk yaşta kişilerin vergilendirildiği gibi iddialar söz konusu olmuştu. Sivas'tan hükümete gönderilen yazıda ise bu tür iddialara rağmen, cizye tahsilinde tüm vilayette kurallara uyulduğu ve kimsenin rencide edilmediği belirtilmekteydi (BOA, MVL 230/45: 1266).

Vergilerle ilgili diğer bir anlaşmazlık konusu öşürde ortaya çıkmıştı. 1854-55 yılında Gürün öşürünü Sivas'ta iltizamla alan kişi, verginin tahsili için kontrato çerçevesinde Gürün'e adam göndermişti. Ancak bu esnada Sivas Sancağı öşürünü İstanbul'dan başka bir kişinin alması üzerine, ilgili Sivas ve Gürün'e gelerek vergi tahsil işini üstlenmiş ve eski kişiyle hesaplarını ticaret meclisinde görmüştür. Bununla beraber, ilgili kişiler arasında tahsilden kalan borç ve tahsilât masrafları konusunda anlaşmazlık yaşandığı anlaşılmaktadır (BOA, A.} MKT. DV 113/85: 1271).

Gürün'de mali konularla ilgili rastladığımız diğer bir olay da kanunsuz ya da haksız vergi talepleriyle ilgiliydi. Örneğin Hamal köyü halkı, öşür ve diğer vergilerini ödedikleri halde, Gürün Müdürünün kendilerini *kışlakıye* adıyla etrafta emsali bulunmayan bir vergi vermeye zorladığı şikâyetinde bulunmuşlardı (BOA, A.} MKT. UM 541/96: 1278). Köy halkı adına verilen dilekçede bölgedeki aşiretlerin vergilerini nerelere ödeyeceklerinin önceden tespit edildiği ve Hamal köyü aşiretinin de vergi açısından Harput Sancağı Ayvalı kazasına bağlı olduğu belirtilmekte ve dolayısıyla müdürün talebinin haksız olduğu ifade edilmekteydi (BOA, MVL 369/104: 1277).

V. Eğitim ve Dini Hayat

Gürün'de eğitim ve dini hayat iç içe geçmiş vaziyetteydi. Okullaşma ve eğitimin önem kazanması 19. yüzyılın sonlarından itibaren gerçekleşmiştir. Müslümanların ve gayrimüslimlerin okulları ayrı ayrıydı. İhtiyaç ortaya çıktıkça hükümet, yeni okulların inşasına ya da mevcutların onarım ve yenilenmesine izin vermekteydi. Son dönem arşiv belgelerinde Gürün gayrimüslimlerinin bu tür taleplerinin varlığı dikkat çekmektedir. 1844-45 yılında Ermeni halkının Babıalı'ye verdiği dilekçede, eskiden beri kullandıkları ve hâlihazırda harap durumda olan kiliselerinin tamirine izin istendiği görülmektedir. Dilekçede belde merkezinde yer alan kilisenin uzun zamandan beri tamir edilemediği, yazın ve kışın yağmur ve karın kilise içine kadar girdiği, ayınların icrasında dizlerine ve bellerine kadar çamura maruz kaldıkları,

ayinlerde meşakkat yaşadıkları ve bu yüzden yenilemenin kaçınılmaz bir gereklilik olduğu vurgulanmaktaydı (BOA, A.} DVN, 11/51; 1260).

1876-77 yılında Ermeniler, okullarının mahalleye uzaklığı gerekçesiyle kız ve erkek çocuklar için uzunluğu 20, eni 30 zira' (1 zira' –duvarcı ve mimar arşunu= 0,758 m.) olacak yeni bir okul inşası için Patrikhane aracılığıyla Babiâli'ye müracaat etmişlerdi. Maarif Meclisince bu istek değerlendirilmiş ve yürürlükteki nizamname gereğince, bu tarz özel nitelikteki okulların açılmasına izin verilebilmesi için öğretmenlerinin elinde şahadetname bulunması, adap ve politikaya aykırı dersler okutulmaması için ders cetvelinin sunulması ve ayrıca ders kitaplarının Maarif Nezaretince görülüp onaylanması gerektiği belirtilmişti. Dolayısıyla bu isteğin karara bağlanması için önce gereken evrakların vilayet vasıtasıyla bakanlığa gönderilmesi, ayrıca eski okulun terk edilip edilmeyeceğinin belirtilmesi, verilecek ruhsatın ekinde derslerin ara sıra teftiş yapılacağı yazılması gerektiği vurgulanmıştı. Bunların yanında inşaat yapılacak yerin Müslüman mahallesinde olmaması, mülkün ilgili milletin mensuplarına ait olması, mülk sahibinin inşaata rıza göstermesi, inşaat masraflarının ilgili topluluk tarafından karşılanması, ruhsat resminin ödenmesi, inşaatta belirtilen ölçülerin dışına çıkılmaması ve nizamname dışında taleplerde bulunulmaması gibi ilave kurallara uyulması da istenmişti (BOA, İ. HR 16287: 1293).

20. yüzyıl başlarında Protestan cemaati vekâleti tarafından, Gürün'ün Şugul-i Zîr Mahallesiinde yanmış vaziyetteki kilise ve okulun yeniden inşasına izin verilmesi talep edilmişti. Kayıtlara göre bu yer ilk defa 1871-72 yılında yerel yönetimin bilgisi dâhilinde inşa edilmişti ve arsası vakıf arazisi olup Evkaf-ı Hümayun tarafından genel tapu ile tahsis edilmişti. Bir daire içinde inşa edilecek kilise ve okulun uzunluğu 26, eni 11,5, yüksekliği ise kilise tarafında 8, okul tarafında ise 5,5 metre olacaktı. İnşa masrafı olan 10.106 guruş cemaat tarafından karşılanacaktı. Yardımın detaylarının yer aldığı belgede, cemaat üyelerinin farklı miktarlarda verdikleri nakdi yardım toplamının 8.592 guruş olduğu görülmektedir. Yardım içinde inşaatta çalışacak 430 kişinin günlük 3 guruştan yevmiyeleri olarak 1.290 guruş ile 28 adet taşçı ve marangoz ustasının toplam 224 guruş ücreti de yer almaktaydı. Defterde kimin kaç guruş yardım ettiği ve hangi kişinin kaç gün çalışacağıyla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Gürün'de o an itibariyle 88 hanede 576 Protestan nüfus olduğu kaydedilmekteydi (BOA, DH. MKT 2575/56: 1318; Y. A. RES. 110/13: 1318).

Yukarıdaki belgelerden de anlaşılacağı üzere Gürün'deki gayrimüslimlerin okul ve ibadethane inşası ve tamirine yönelik talepleri ihtiyaç duyuldukça yinelenmekte ve bunlar hükümet tarafından normal koşullarda olumlu karşılanmaktaydı. Bu kapsamda 1901-02 yılında Şugul-i Bâlâ mahallesinde yanmış halde ve sadece duvarları mevcut olan Surp Agop, Viran mahallesindeki Surp Kigork Ermeni kiliselerinin ve Hasbağ mahallesindeki iki Ermeni okulunun yerel halkın katkılarıyla tamir edilmesine yönelik istekleri uygun görülmüştü (BOA, İ. AZN 54/22: 1321). Kilisenin tamiri için mahalle halkı 6 bin guruş yardım yaparken, diğer kilisenin yenileme masrafı da yine mahalli kaynaklarla karşılanacaktı. Okul için mahalle halkının 20 altın vermesi öngörülürken, okulun uzunluğu 16, genişliği 6 ve yüksekliği 4 zira' olacaktı. Öte yandan yine mahalle halkının 25 altın yardımıyla uzunluğu 20, genişliği 10 ve yüksekliği 8 arşın ölçeğinde üç taraf duvarı mevcut olan Ermeni okulunun tamiri de uygun görülmüştü (BOA, İ. AZN 54/22: 1321).

VI. Doğal Afetler

Osmanlı Devleti tarihinde genellikle büyük çaplı ve hükümet müdahalesini gerektirecek kadar önemli olan doğal afetler resmi kayıtlara yansımaktaydı. Bu nitelikte bir afet Gürün'de 9

Mayıs 1865 günü gerçekleşmişti. Şiddetli dolunun getirdiği taş ve süprüntünün kasabanın ortasından geçen nehri tıkaması sonucu yaşanan selde, tarla ve bahçeler su altında kalmış ve ayrıca 32 hane, 10 kadar bezzaz dükkânı ile 1 değirmen ve debbağ hane tahrip olmuştu. Olayda sadece 15 yaşında Müslüman bir çocuğun öldüğü, diğer insanların canlarını kurtarabildiği belirtilmektedir. Evdeki eşyalardan mümkün mertebe bazıları kurtarılmış olsa da kilise büyük ölçüde tahrip olmuş ve 400 bin gurus civarında bir maddi hasar ortaya çıkmıştır. Hükümet bu gibi olaylarda zarar görenlerin bir yıllık vergilerini ertelediği için, Gürün'de de zarara uğrayan halkın vergileri takip eden yıl tahsil edilmek üzere tehir edilmiştir (BOA, İ. MVL 24094: 1282).

Sonuç

Bu çalışma Sivas'a bağlı Gürün ilçesinin Osmanlı tarihi boyunca sınırlı tarımsal faaliyetlere rağmen, sanayi ve ticaretin sürüklediği bir ekonomik canlılık yaşadığını göstermiştir. Buğday ve arpa gibi yaygın talebi olan tarımsal ürünler dışında hububat üretiminin sınırlı kaldığı beldede, tekstil imalatına ve ticarete dayalı bir ekonomik gelişme ortaya çıktığı söylenebilir. Arşiv belgeleri şehrin bu özelliğinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin hale geldiğini ve tehcire kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır. Tehcirden sonra şehrin nüfusundaki ciddi azalmayla beraber bu özelliğin de kaybolduğu anlaşılmaktadır.

Gürün'de tekstil sektörü Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu açık pazar koşullarına rağmen gelişme gösterebilmişti. Bunda ürünlerin kalitesi önemli bir etkendi. Sınai üretim ticaret için de son derece önemliydi. O günün koşullarında kasaba halkından çok sayıda tüccarın uzak mahallere gitmesi ticaretin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından kayda değer bir olaydı.

Gürün'de Müslümanlar ve gayrimüslimler yıllar boyu barış içinde yaşamış gözükmektedir. 1890'lardan sonra Gürün'de Ermenilerin dâhil olduğu bazı olaylar ortaya çıkmış olsa da, bunların mahiyeti açık bir isyan teşebbüsü gibi değildi. Arşiv belgeleri Anadolu'nun pek çok yerinde planlı ve sistematik bir Ermeni isyanı çıkarma çabalarını açıkça göstermektedir, ancak Gürün Ermenileri, çetelerin ve fesatçıların girişimlerine genelde mesafeli durmuş ve şehrin ekonomik hayatına önemli katkılar yapmış gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)

Cumhuriyet Arşivi

Toprak İskân Genel Müdürlüğü, (Muhacirin Fonu): 272/11-19-95-8.

Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO): 1593/119474; 4297/322244.

Bab-1 Defteri Defterleri (D. CRD. d.): 4083.

Dahiliye, Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ): 18/113.

Dahiliye, Islahat (DH. TMİK. S): 1323.

Dahiliye, İdare (DH. İD): 108/3-32/5-10-11.

Dahiliye, İkinci Şube (DH. EUM 2 şb.): 73/33.

Dahiliye, Mektubi Kalemi, (DH. MKT): 2196/10; 2575/56; 2760/69; 2834/60.

Dahiliye, Muamelat (DH. TMİK. M): 42/51; 51/67.

Evkaf Defterleri (EV. d.): 11279/6-7.

İrade, Adliye ve Mezahib (İ. AZN): 54/22; 54/22.

İrade, Dahiliye (İ. DH): 600/41846.

İrade, Hariciye (İ. HR): 16287.

İrade, Meclis-i Vala (İ. MVL): 344/14891; 24094.

Kamil Kepeci Defterleri (KK. d.): 6568.

Maliye Nezareti, Cizye Defterleri (ML. VRD. CMH. d.): 130.

Maliye Nezareti, Varidat Defterleri (ML. VRD. d.): 558/2; 2225/1.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MVL): 20/56-5; 230/45; 85/57; 244/47; 369/104.

Nüfusu Defterleri (NFS. d.): 2573; 2574.

Sadaret, Devai Evrakı (A.) MKT. DV): 33/66; 113/85; 158/10; 166/29; 42758.

Sadaret, Divan Kalemî Evrakı (A.) DVN): 11/51; 16/5.

Sadaret, Divan Umum Vilayat Evrakı (A.) MKT. UM): 8/35; 144/72; 167/32; 168/44; 541/96.

Sadaret, Meclis-i Vala Evrakı (A.) MKT. MVL): 26/37.

Sadaret, Mektubi Kalemî Evrakı (A.) MKT): 12/52; 13/74; 214/4.

Sadaret, Mühimme Kalemî Evrakı (A.) MKT. MHM): 46/82; 660/24-25.

Sadaret, Nezaret ve Devair Evrakı (A.) MKT. NZD): 4/44.

Yıldız, Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK): 80/80.

Yıldız, Resmi Maruzat (Y. A. RES): 110/13-5.

Yıldız, Umumi (Y. PRK. UM): 33/108-1; 38/92-2: 1313.

Diğer Kaynaklar

Akpınar, Deniz, Birol, Nurettin (2015). “Osmanlıdan Cumhuriyete Sivas Vilâyeti’nde Dokuma Sektörü ve Gelişimi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2015, s. 215-238.

Eken, Galip (1991). “Temettüat Defterlerine Göre Gürün”, *REVAK*, Esnaf Ofset Matbaacılık, Sivas, s. 85-95.

<http://www.sivaskulturturizm.gov.tr/TR-76100/gurun.html>. Erişim tarihi: 30.01.2019.